

Vaszary János
sírelmének domborműve

A tatai temetők művelődéstörténeti emlékei

Tata vagy szebb, kifejezőbb nevén Tata-tóváros, hazánk egyik lehangulatossabb kisvárosa. Évente több százezer turista keresi föl tavait, parkjait, az ország egyetlen épen maradt védőművű vízivárárt, gazdag múzeumait, vízimalmait, a geológiai természetvédelmi területet, az olimpiai edzőtáborát, a szaunát Fényes-fürdőn vagy a Fellner Jakab által emelt szép barokk épületeket.

Sajnos az idelátogatók zöme csak átfut a városban. Sétál egyet a 400 holdas festői tó partján, esetleg megnézi a Kuny Domokos Múzeumot a várban, vagy a görög–római szobormásolatok gyűjteményét a volt zsinagógában, s anélkül robog tovább, hogy belátott volna a felszín mögé, valóban megismerte volna a várost. Pedig Tata megér néhány napos elmélyültebb figyelmet is. Ha valaki nyitott szemmel bolyong a régebbi utcákon, sok értékre figyelhet fel. Egy-egy szépen faragott párkány, kapukeret, kerékvető kő emlékeztet az egykor híres tatai kőfaragókra, az utcanevek (Csapó, Kalló, Fazekas, Malom, Tímár) a kihalt vagy már csak kevesek által művelt mesterségekre, az örvendetesen szaporodó emléktáblák (Bláthy Ottó Titusz, Farkasházi Fischer Mór, Fellner Jakab, Hamary Dániel, Menner Bernát, Mikovinyi Sámuel, Vaszary János stb.) a városban született, vagy hosszabb ideig itt tevékenykedő jeles tudósokra, művészekre.

Az igényesebb látogató, aki még többet akar megismerni egy-egy település kevésbé szembetűnő történetéből, felkeresi annak temetőit is.

A tatai Eötvös József Gimnázium helytörténeti szakkörének néhány tagjával (Illés László, Kenderesi László, László István, Márkus Gábor, Nagy Mariann és Vasi Ferenc) bejártam a város temetőit. Összeirtuk az 1920 előtti sírok adatait. A későbbiek közül csak a jelentősebbeket, valamint minden érdekesebb műalkotását. A gimnázium ábrázoló gemoetriát tanuló diákjai pedig – saját felméréseik alapján – elkészítették a temetők térképét, s azokban megjelöltük a fokozott védelemre érdemes sírok és műalkotások helyét. E munkánkkal nem csupán a látogatók tájékoztatása volt a célunk, hanem az illetékesek figyelmét is fel kívántuk hívni a valóban védelmet érdemlőkre, mert némelyik temető közeledik a telítődéshez, s gyakorta adnak el bennük régi sírhelyeket. Több jeles személy nyughelyének emléke tűnt el így az utóbbi évtizedekben. A régebben bezárt temetők (csurgóöli, kocsi úti, szőlősi úti) sírköveinek csak töredéke került a múzeum raktáraiba. A helyszínen maradtak közül sokat összetörtek. Ami megmaradt – szeméthalmok és elvadult bozót között – várja, hogy a múzeumi gyűjteménnyel együtt a várudvaron vagy más alkalmas helyen (védelem alatt!) egykor megtekinthető legyen.

A még használatban levő három temető mindegyike érdemes a felkeresésre.

Flóris Benő szobra

*Farkasházi Fischer Mór
siremléke és emléktáblája*

A tóvárosi temető

Mohl Adolf szerint (Szenythelyek a tatai plébánia területén. Győr, 1916.) feltehetően a XVIII. század végén nyitották meg. Ekkor készülhetett a hatalmas vörösmárvány temetőkeresztre fölerősített Mária-szobor is. P. ABUNDANTIUS +1789. olvasható – a kápolna mellett – a kapucinus szerzetesek sírkertjének legrégebbi kővén.

A Bacsó Béla úti főbejáratnál áll a város egyik legszebb bronzszobra, mely ERDEY DEZSŐ (1902–1957) szobrászművész alkotása. Feltartott kézzel fohászkodó nő életnagyságban. Felirata: MATER DOLOROSISSIMA ORA PRO NOBIS.

A kaputól balra, a temető nyugati sarkában a Treisz-kriptában nyugszik DR. TREISZ JÁNOS (1873–1937) törzsállatorvos, szakíró, a kispéri, majd a dióspusztai ménés vezetője, aki Magyarországon elsőként hajtott végre mesterséges termékenyítést a kispéri ménésnél, 1913-ban.

A hozzá legközelebb eső parcella 5. sorában van KAMONDY (TÓTH) LÁSZLÓ (1928–1972) József Attila-díjas író sírja. Tatán töltötte ifjú korának jelentős részét, a város piarista gimnáziumában érettségizett, s gyakorta hazalátogatott később is szüleihez, barátaihoz.

Tőle északra a tábla kerítés melletti szélén található középszürke obeliszk DR. HAMARY DÁNIEL (1826–1892) orvos, író, az 1848–1849-es szabadságharc honvédtisztjének emlékét őrzi. Hamary Dániel könyvet írt a komáromi vár védelméről, és számos orvosi szakkönyve, tanulmánya, verse és életképe jelent meg.

Alig néhány sírhellyel odébb magasodik VASZARY JÁNOS-nak, a modern magyar festészet egyik legkiemelkedőbb képviselőjének hatalmas tömegű fehér sírköve. Felirata: „Itt várja a boldog föltámadás napját Vaszary János festőművész lánglelkének porhüvelyé sz. Kaposvárott 1867. nov. 30. 1920–32. a Képzőművészeti Főiskola tanára volt. †Budapesten 1939. ápr. 19.” A sorok között fehérmárványból a művész fejét ábrázoló dombormű látható. Vaszary a század első éveitől kezdve gyakran időzött és alkotott Tatán, a közeli Művész-községben ma is álló műtermes villájában.

*Farkasházy Farkasházy Jenő
síremléke*

*A Moys-kripta
fehérmárvány domborműve
a Gerenday műhelyből*

SCHADL JÁNOS (1892–1944) festőművész, a Ma című folyóirat köré csoportosult művészek egyike, akinek képei több budapesti és párizsi kiállításon is szerepeltek, egyszerű műkökeretes sír alatt pihen Vaszarytól alig néhány méterre.

A ravatalozón túl a 12. sorban ismét egy festőművész, a Tatán egykor nagyon népszerű ASZALAI PAP EMIL (1884–1949) nyugszik apró fa-fejfa alatt. A Münchenben tanult mester naturalista hangvételű, népi életképeivel és arcképeivel sokszor szerepelt országos kollektív kiállításokon.

Közelében, a 11. sorban alacsony szürke kő jelzi JAMES STYLES (1862–1925), a 7. sorban – kissé távolabb – hatalmas vörösmárvány kereszt pedig JOHN BEESON (1834–1888) és HENRY MILNE (1857–1938) angol tréner nyughelyét. Az egykor híres tatai istállókhöz és versenyekhez szerződött szakemberek közül H. Milne volt a legismertebb. Tókió nevű lova 1895 körül számos hazai és külföldi versenyt nyert (Bécsi Derby, Berlini Nagydíj stb.). „Korának egyik legnagyobb idomárja, valóságos művésze mesterségének” – írja róla Török Imre: Híres lovak, híres lovasok, híres versenyek című könyvében. Ugyanebben a sírban nyugszik H. Milne veje Dr. STRANSKY JÁNOS (1892–1972) fogorvos, autodidakta festő és művészpártoló, aki akupunkturás (tűszúrásos) kezeléssel is gyógyított (főleg mozgásszervi betegségekben szenvedőket).

A temetőőri lakás melletti parcellában, a kerámia Szent Borbála szobor közelében találjuk TITTELDORF JÓZSEF-nek és TITTELDORF KÁROLY-nak, az 1848–1949-es szabadságharc honvédtisztjeinek a sírkövét.

A Mikszáth Kálmán úti kapu tövében régi, díszes kovácsoltvas kereszt látható. Ettől a kápolna felé eső tábla második sorában van REVISNYEI REVICZKY ISTVÁN (1887–1962) alispán vörösmárvány keresztje. A szociális gondokat felismerő, és azokon segíteni is akaró megyei vezető volt. Hathatósan támogatta a tatai népfőiskolát, a tatai közigazgatási mintajárást, ügybuzgó elnöke volt a Komárom vármegyei Népjóléti Szövetkezetnek, segítette a tatai szabadtéri játékok létrehozását. Az ő idejében nevezték Komárom vármegyéi szociális vármegyének.

A parcella első sorában, műkövázás síremlék alatt nyugszik VALASEK FERENC (1858–1917), az Esterházyak főhalászmestere, aki a múlt század végén lecserélte a tatai Nagy-tó teljes halállományát, hogy nagyobb hasznot hozó halakat tenyészthessen. Ettől az eseménytől számítják Magyarországon a nagyüzemi halászat kezdetét.

A keleti oldal kriptasorában találhatóak BEESON ALFRÉD (1864–1916) angol tréner síremléke, s közelében a MOYS-kripta szép fehérmárvány domborműve, mely egy ülő nőt ábrázol életnagyságban. GERENDAY ANTAL (1818–1887) és fia GERENDAY BÉLA (1863–1936) szobrászművészek sok köztéri szobrot és síremléket készítő híres kőfaragóműhelyéből való.

Az izraelita temető

A Kálvária-domb tövében, a geológiai természetvédelmi terület mellett van az ország egyik legszebb izraelita temetője. (Bejárat a Schönherz u. 49. sz. ház udvarából). Szigorú rendben felsorakozó, sokféle formájú, szépen faragott sírkövek, különleges örökzöld fák, bokrok fogadják a látogatót. A temető megnyitásának idejéről írásos dokumentum nem maradt fenn. A legrégebbi sírkövek felirata kizárólag héber nyelvű, a múlt század végéigé héber és német, az utóbbi évtizedeké héber és magyar vagy csak magyar.

A legismertebb személyek sírja az „A” parcella IV. és V. sorában található. Itt nyugszik (A/v/44) FARKASHÁZI FISCHER MÓR (1799–1880), aki az ugyancsak Tatáról Herendre került Stingl Vince kis herendi üzemét világhírű porcelángyárrá fejlesztette. Halálának 100. évfordulóján a Herendi Porcelángyár és a Tata Barátainak Köre emléktáblát helyezett el a síron. Mellette nyugszik a felesége, körülötte a család számos tagja, némelyikük igen érdekes, kerámiabetétes síremlék alatt. Kiemelkedik közülük a gyáralapító fiának, FARKASHÁZI FISCHER DEZSŐ (1826–1914) 48-as honvéd főhadnagynak és porcelángyárosnak, valamint unokájának FARKASHÁZI FARKASHÁZY JENŐ (1861–1926) kerámikusnak és művészeti irónak hatalmas szürke emlékköve.

A közelükben található (A/IV/14) HANDLER MÁRK (1837–1911) rabbi, az első magyar nyelvű héber nyelvkönyv szerzője és (B/V/14) BARNA (BRAUN) JÓNÁS (1851–1909) ifjúsági és pedagógiai író sírköve is.

Ebben a temetőben nyugszik az első tatai nyomdász és kiadó ENGLANDER, valamint a város néhány gyáralapító (GANZ, LEOPOLD? POLLÁK . . .) családjának számos tagja is.

A környei úti temető

1907-ben temették az első halottat, az egykor szentivánnak nevezett temetőbe. A környei-úti főbejárattól induló főút jobb oldalán, a 17. sor sarkán levő bronz mellszobor SZÓDY SZILÁRD (1878–1939) szobrászművész alkotása. FLÓRIS BENŐ (1825–1908) református rektortanítót ábrázolja. A kiváló pedagógus részt vett az 1848–1849-es szabadságharc több ütközetében, évtizedeken keresztül irányítója volt a város kulturális életének. Számos verse, tanulmánya, néphagyomány-gyűjteménye jelent meg.

A főút végétől északra, a fal melletti 12. kriptában nyugszik báró DITFURTH MÓRICZ (1840–1929), az 1865-ös hadjárat történetírója.

Az előtte levő parcella negyedik sorának első sírja DR. TÁRKÁNYI LAJOS-é (1885–1965), aki 1919-ben az első Tatai Munkástanács tagja, majd a Komárom vármegye Direktórium közigazgatási politikai megbízottja, 1945-től 1947-ig pedig a megye alispánja volt.

A 37-es kriptában (a mellékebejárat után) pihen az 1765-ben alapított tatai piarista gimnázium 25 tanára. Közülük a legismertebbek: STECH ALAJOS (1813–1887) festőművész, LENGYEL JÓZSEF (1815–1890), VISZOLAJSZKY ISTVÁN (1832–1897) és FÁBIÁN IMRE (1879–1933) író-újságíró, Dr. VINCZE JÓZSEF (1874–1933) irodalomtörténész, valamint PINTÉR ELEK (1841–1933) és MAGAS MIHÁLY (1880–1937) igazgatók, akiknek irányításával a tatai kegyesrendi főgimnázium országosan ismert középiskolává fejlődött.

Közel a temetőkereszthez, a sírkert keleti falánál van a Magyar család nyughelye. Középen LUX ELEK (1884–1941) szobrászművész alkotása, féltérde ereszkedő ifjú harcost ábrázoló fehérmárvány dombormű látható. Ide temették többek között DR. MAGYARY ZOLTÁN (1888–1945) egyetemi tanárt, a nemzetközi hírű tudóst, aki számos szakkönyv szerzője, a Magyar Közigazgatástudományi Intézet megszervezője és vezetője volt. Igen sokat tett szülővárosáért, Tataért. Itt hozta létre a közigazgatási mintatárast, a szövetkezeti népfőiskolát, s a piarista öregdiákok elnökeként elősegítette szegénysorsú tehetséges diákok továbbtanulását, a helyi múzeum megalakítását, Fellner Jakab szobrának felállítását, s számos helyi kiadvány megjelenését is. Mellette nyugszik felesége, DR. TECHERT MARGIT (1900–1945) filozófia-történész, egyetemi magántanár is.

A temetőkereszt tövében van KLOTZ IGNÁC (1869–1940) tatai plébános fekete sírköve. Ő gyűjtötte össze és adta ki a környező falvakban a nép száján élő hagyományokat és mondákat *Vértesekről* címmel. Közéleben található DR. KENDER JÓZSEF (1913–1961) piarista tanár, szakfordító és kutató sírja, aki a budapesti és a tatai langyosforrások hidrobiológiai viszonyainak volt elismert kutatója.

A temető déli falánál a 14-es sír fekete obeliszkje DR. MÁRKUS JENŐ (1907–1955) református lelkipásztor és író emléket őrizi. Ő volt a kezdeményezője a tatai népfőiskolának, a népi írók, tudósok, képzőművészek meghívásának, a háború alatt a Keresztény Ifjúsági Egyletben és a leánykörben Kodolányi és Tamási színdarabok betanításának, mellyel nőtt a fiatalok magyarságtudata, védettsége az egyre fokozódó német befolyás ellen. Számos könyve jelent meg, helytörténeti kutatásairól írt kéziratok beszámolóit fontos forrásmunkák.

Mindhárom temetőben jelentős számban találhatunk szépen faragott mészkő, márvány, és gránit sírköveket, melyek elsősorban a híres tatai, tardosi és süttöi kőfaragók (IPACH, JUHÁSZ, KIRÁLY, MANG-LITZ, SZENTKIRÁLY és mások) ügyességét és jó ízlését dicsérik.

Dr. Kálmán Attila

Türr István a visegrádi várért¹

1870-ben húsvéthétfőn (ápr. 18.) a Magyar Hajózási Társaság Baranya nevezetű gőzöse próbaútra indult. Nagymaroson megállt a hajó, Visegráddal szemben, utasai ott költötték el a vidám ebédet. Sok pohárköszöntő hangzott el, s ezek között is a leglelkesebb Türr István tábournoké volt. Gyűjtő szónoklatot tartott, amelyben felhívta a figyelmet a túlsó parton omladozó régi királyi várra.

„Szívünkhez nőtt Visegrád sok harcot látott régi erőssége, és nem nyugodhatunk bele teljes pusztulásába” mondta, és gyűjtést indított a vár megmentésére. Gyakorlati ember lévén, egy százast tett az asztalra, s röviden 381 Ft jött össze az asztalon. Az adakozók között találjuk Zichy Jenő, Bakody Tivadar, Görgei István, Ágai Adolf, Vadnay Károly nevét és sok másét”. Így írja le Viktorin József visegrádi plébános, aki Visegrád várának feltámasztásáért indított küzdelmet. Ez az esemény most az ő malmára hajtotta a vizet, hiszen a sajtó is megemlékezett a kérdésről. Május 3-án az Akadémia is megtette az első hivatalos lépést. Viktorin meghívta Rómer és Schulz építész, aki jó tanácsokkal segítette, de sajnos nem sokáig, hamarosan elragadta őt a halál. Közben olyan hírek jártak, hogy a feladat a pénzügyminisztérium hatáskörébe fog kerülni, mire a szakemberek nagyon elszomorodtak, az óbudai kincstári birtokok igazgatósága is tiltakozott. (Akkoriban Visegrád oda tartozott.) Augusztusban Viktorin plébános újból a kultuszminisztériumhoz fordult, Hegedüs Lajos miniszteri tanácsoshoz.

Végül is hosszas tárgyalások után úgy döntöttek, hogy a visegrádi romok állagának megőrzése és esetleges újjáépítése a kultuszminisztériumhoz tartozik, az egész kérdés pedig nemzeti ügynek tekintendő. Nyert ügyük volt! Eötvös József miniszter felkérte az Akadémiát, hogy a régészeti szakosztály küldjön bizottságot Visegrádra és tájékoztassa őt a kérdésről. A régészeti szakosztály sietett megnevezni a bizottság tagjait, Rómer, Ipolyi, Henszlmann és Arányi személyében. Rómer már járt ott, Ipolyi nem ért rá, a két másik tudós három napot töltött Visegrádon, Viktorin vendégeként. Ezen idő alatt mindent alaposan átvizsgáltak, a teendőket megállapították és előterjesztették javaslaikat a miniszternek.

Itt egy percre álljunk meg. Mit talált a két szaktudós és a plébános, aki magát a nemzet önkéntes nap-számosának nevezi. A romok különböző magasságú falakból álltak, amelyek mind életveszélyes leomlással fenyegettek. A várat körülfutó árok tele volt törmelékkel, a ciszternák is, az egészet vad növényzet futotta be, úgy, hogy a Károly Róbert korabeli kaput nem lehetett megtalálni, az udvar és a belső helyiségek beosztása felismerhetetlen volt. Hasonlóképp az ún. Salamon-toronyból is csak négy csupasz fal meredt az égnek. Viktorin plébános szinte nevelésnek tartotta azt a merészséget, hogy ők komolyan foglalkoznak ennek a romhalmaznak a felújításával. „És mi mégis megtettük! Az utókor döntse el, helyesen cselekedtünk-e.”

Első feladat a hegyre vezető gyalogút lett volna, de pénz még erre sem volt! Viktorin először a visegrádi nyaralótulajdonosokhoz fordult egy kis támogatásért, majd októberben egyenesen Türr tábournokot kérte meg, hogy a hajón gyűjtött összeget adját át az útépítésre. Az újságok által gyűjtött pénzzel együtt 491 Ft-ra rúgott az összeg, amit kézhez kaptak. Az erdészet fát adott, a község pedig fuvart. 1871. május végére készen volt az út, amelyről a plébános nyilvános elszámolást közölt a lapokban is. Ebből megtudjuk, hogy 420 ölnyi út épült a Salamon-toronytól kezdődően szerpentinként a meredek hegyoldalon. A Salamon-toronytól néhány lépésre sziklába helyezett márványtáblán ez olvasható: Üdvözlégy vándor. Will-

¹ A cikkben előforduló idézetek Josef Viktorin: Visegrád einst und jetzt (Pest, 1872.) című művéből valók.